

др Василије Драгосављевић
научни сарадник
Историјски институт Београд
v.dragosavljevic@yahoo.com

ТЕРОР ЈУГОИНТЕГРАЛИСТИЧКИХ СНАГА КАО ФАКТОР ДЕСТАБИЛИЗАЦИЈЕ И ДЕКОМПОЗИЦИЈЕ ПРВЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ

Апстракт: Питање политички мотивисаног насиља и његове деструктивне улоге у међуратном југословенском друштву представља феномен коме је посвећено недовољно пажње у југословенској и српској историографији. Овај рад има за циљ да кроз проучавање политичког деловања Организације југословенских националиста (ОРЈУНА), Југословенске националне странке (ЈНС), Југословенске народне странке (Борбаши) и Југословенског народног покрета (ЈНП) Збор прикаже улогу ових политичких организација и метода њиховог деловања - политички мотивисаног терора у процесу дестабилизације и декомпозиције међуратне југословенске државе.
Кључне речи: интегрално југословенство, терор, ОРЈУНА, Акциони одреди, Југословенска национална странка, Борбаши, Југословенски народни покрет Збор, Бели орлови

Теорија интегралног југословенства – облик југословенске идеје који одбацује постојање етничких, државно-правних и културних особености јужнословенских народа настала је током 19. в. као одговор појединих јужнословенских интелектуалаца на притисак коме су били изложени Срби, Хрвати и Словенци унутар Хабзбуршке монархије. Основе ове идеје конципирани су С. Прибићевић, Јован Скерлић и Јован Цвијић, али су главни допринос њеном развоју у идеолошки систем дали политички мислиоци из редова покрета ванпарламентарне радикалне деснице током 20-их и 30-их година. Служећи се псеудонаучним историјским конструкцијама орјунашки идеолози Милан Марјановић, Првислав Грисогоно и Фрањо Малин креирали су национални мит – теорију о постојању јединственог југословенског народа високих психофизичких карактеристика који по досељавању на Балкан ствара друштво аутохтоне демократије и социјалне правде. Страни освајачи (у почетку Германи и Византинци, а касније Мађари, Хабзбурзи и Османлије) покорвају југословенски народ и намећу му сопствене културне, економске и политичке

образце (религија, феудализам и апсолутизам), са намером да разбију свест о његовом јединству и олакшају његову економску експлоатацију и асимилацију.¹ Креирајући југословенски идентитет као прогресиван али политички и економски обесправљен, орјунаши су борбу за еманципацију југословенског народа у османској и хабзбуршкој империји (1804-1918) представили као националну и социјалну револуцију која је стала на пут верском фанатизму и непросвећености, уништавајући анахроне политичке (апсолутизам) и економске форме (феудализам) оличене у османској и хабзбуршкој империји.² По први пут уједињен у сопственој држави југословенски народ има историјску мисију да доврши своју унификацију и постане предводник свих словенских народа на путу ка стварању демократског и егалитарног друштва социјалне правде. Словени су, према идеолозима ОРЈУНЕ, млада раса са неискоришћеним културним потенцијалима која је предодређена да допринесе препороду декадентне Европе.³ Овај концепт орјунашких идеолога у коме југословенски народ, вршећи своју историјску мисију кроз уједињење Словена, доноси спас декадентној европској цивилизацији имао је јасан месијански призив. У складу са овом поставком идеолози ОРЈУНЕ су све противнике теорије о јединственом југословенском народу апострофирали као “реакционаре”⁴ и “симболе анахронизма”,⁵ а њихову борбу против идеологије интегралног југословенства као “борбу против природних закона”⁶ коју подржавају само “непросвећене масе.”⁷ Омаловажавајући став орјунашких идеолога према политичким снагама које су порицале псеудонаучне конструкције на којима је почивала теорија о постојању јединственог југословенског народа најексплицитније је изложен у чланку *Мишљења и веровања* у коме се наводи: „Тврдити да Срби, Хрвати и Словенци нису један народ значи признавати своје кретенство.”⁸

Предратне присталице теорије интегралног југословенства окупиле су се 1921. г. унутар новоформиране Организације југословенских националиста. Настала у периоду када се нова југословенска држава нашла пред многим изазовима – територијалним претензијама суседа, сепаратистичким покретима и сукобима између присталица централизма и федерализма, ОРЈУНА је била осмишљена као браник националног и

¹ Василије Драгосављевић, *Идеје фашизма у Краљевини СХС: Организација југословенских националиста (1921-1929)*, Београд 2020, 96, 109.

² Иво Лахман, Културно Југословенство, *Победа*, год. I бр.7, 24.9.1921.

³ Ј. М. Силобрњић, *Наша борба, Орјуна* (Љубљана), 25.3.1923.

⁴ Аноним, Националисти, *Предстража*, год. I бр. 4, 15.10.1922.

⁵ Аноним, За диктатуру, *Будућност*, год. II бр. 10, 10.3.1923.

⁶ Аноним, Са временом *Предстража*, год. I бр.4, 15.10.1922.

⁷ Аноним, Сепаратизам и унитаризам, *Победа*, год. I бр. 5, 6.9.1921.

⁸ И. Могоровић, *Мишљења и веровања, Будућност* год. II бр. 12 24.3.1923.

државног унитаризма, чувар територијалног интегритета и заступник југословенског етничког елемента који се након Версајског мира нашао ван граница Краљевине СХС.⁹ Вођено овим циљевима вођство ОРЈУНЕ је, ослањајући се на идејна решења из иностранства, осмислило јединствен идеолошки систем и специфичну политичку праксу који нису имали пандан на југословенским просторима. Спецификум орјунашке политичке праксе представљала је систематска употреба терора над политичким неистомишљеницима. Идеолози ОРЈУНЕ сматрали су да се њихов покрет мора користити „негативним радом и деструктивним методама“ тј „физичком силом својих чланова“ у циљу „искорењивања свих непријатеља државног и народног јединства.“¹⁰ У складу са тим, ОРЈУНА је 1922. г. формирала сопствене оружане формације под називом Акциони одреди (познати и као Четнички одреди) чији су чланови били униформисани и наоружани хладним и ватреним оружјем купљеним на црној берзи. На челу сваког акционог одреда налазио се челник, одреди су били организовани у чете и батаљоне, а командант свих акционих одреда носио је титулу Великог челника. Не може се са великом прецизношћу утврдити коликом је силом располагао велики челник, али је на великом орјунашком скупу у Београду 1925. г. пласиран податак да ОРЈУНА на располагању има 21. батаљон са укупно 10 хиљада бораца.¹¹ Чланство ових одреда чинили су орјунаши-ветерани из Првог светског рата, југословенске избеглице са територија под италијанском окупацијом и политички неофити - студенти и средњошколци.

Вођено идејом бескомпромисне одбране државног и националног унитаризма, чланство ОРЈУНЕ организовано унутар Акционих одреда покренуло је у периоду 1921-1927. г. кампању политички мотивисаног терора која ће уздрмати саме темеље југословенске државе. Орјунашка дефиниција интегралног југословенства негирала је идентитете југословенских народа и у складу са тим идентификовала њихове политичке заступнике као антидржавне елементе и легитимне мете терора Акционих одреда. Хрватска републиканска сељачка странка која није признавала уставно уређење Краљевине СХС и њен вођа Стјепан Радић били су изложени систематском вербалном и физичком терору од стране орјунаша. Радић је у орјунашким гласилима пежоративно апострофиран као “аустријски химнопојац,¹² “неурачунљиви и безумни демагог,¹³ “деструктивни

⁹ Младен Ђорђевић, Организација југословенских националиста (ОРЈУНА), *НСПМ* Vol. XII бр 1-4, Београд 2006, стр. 188-193

¹⁰ Аноним, Из Статута и програма Орјуне, *Будућност*, год II бр. 16, 21. 4. 1923.

¹¹ Аноним, Орјуне у Југославији, *Видовдан* год. IV бр. 21, 30.5.1925.

¹² Ivan Bošković, *Splitski orjunaški list Pobjeda i Stjepan Radić, Časopis za suvremenu povjest*, br. 1, Zagreb 2007, 127.

¹³ Аноним, Највећа два злочина, *Видовдан* год. V бр. 361, 13.10.1926.

манијак,¹⁴ “репрезентант политичког злочинца нашег народа.”¹⁵ Међу оружаним акцијама орјунашких одреда против чланства ХРСС истиче се напад на предизборни митинг у Цриквеници 4. фебруара 1923.. г. Том приликом педесетак орјунаша напало је хладним и ватреним оружјем масу од преко шест хиљада Радићевих присталица, растуривши скуп и оставивши иза себе неколико десетина тешко рањених учесника митинга.¹⁶ Вођство ОРЈУНЕ имало је сличан однос и према Народној радикалној странци (НРС) – политичком заступнику већег дела српског народа у југословенској држави. Орјунаши су коалициону и парламентарну сарадњу НРС са ХРСС, Цемијетом и Немачком странком карактерисали као националну издају и на основу тога сматрали да се Радикална странка не може сматрати националистичком, тј. патриотском и државотворном политичком. организацијом.¹⁷ У чланку *Српски сепаратизам* Јевђевић закључује своје излагање о негативној улози НРС речима: “Сепаратизам је злочин код Стјепана Радића, али три пута већи злочин у устима српских политичара. Стјепана Радића можемо разумети и опростити му, али за Србина издајника нема опроштаја.” У складу са овом поставком, орјунашки акциони одреди спроводили су сталну терористичку кампању против чланства НРС у оквиру које се истичу сукоби у Руми и Инђији до којих је дошло 24. и 26. августа 1923.г. у којима је учествовало више стотина изгредника и који су однели четири људска живота.¹⁸

На мети орјунашког насиља нашла се и КПЈ која је, према орјунашким идеолозима, пропагирањем класне борбе угрожавала народно јединство и политичку стабилност југословенске државе. Међу многобројним сукобима Акционих ореда и активиста КПЈ истиче се онај у Трбовљу. На позив локалне подружнице ОРЈУНЕ која се налазила под притиском активиста КПЈ, 1. јуна 1924. г. 800 орјунаша дошло је у Трбовље са намером да демонстрира снагу своје организације и тако пацификује локалне левичарске активисте. Локално вођство КПЈ било је унапред обавештено о орјунашким плановима, тако да је долазак Акционих одреда у Трбовље означио почетак целодневних оружаних сукоба. Током вишесатне туче и пуцњаве погинула су четворица орјунаша и пет чланова КПЈ, више десетина активиста на обе стране је теже или лакше рањено, а Раднички дом и неколико других објеката су спаљени.¹⁹

¹⁴ Добросав Јевђевић, *Изабрани чланци*, Нови Сад 1925, стр. 47.

¹⁵ Ivan Bošković, *ORJUNA: Ideologija i književnost*, Zagreb 2006, 119.

¹⁶ Бранислав Глигорјевић, *Организација југословенских националиста (Орјуна), Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, 363.

¹⁷ Аноним, *Рат партијама, Видовдан*, год. II бр. 90, 6. октобар 1923

¹⁸ Хрватски државни архив, Режимске и реакционарне организације – група VII документ бр. 851

¹⁹ Детаљан опис догађаја у Трбовљу изнесен је у: Kermanarev Dušan, *Prvi junij v Trbovljah: Stenografski zapisnik kaznenske rasprave v Celju*, Ljubljana 1979.

Према идеолозима ОРЈУНЕ, мултиконфесионални карактер југословенске државе представљао је један од главних ослонаца племенских идентитета и тиме једну од главних препрека у остваривању југословенске синтезе.²⁰ У складу са тим, на мети орјунашких акционих одреда нашле су се и политичке странке које су деловале као заступници појединих религиозних заједница, попут Словенске људске странке, Југословенске муслиманске организације (ЈМО) и Хрватске пучке странке.²¹ Чланство ових странака било је у складу са овом поставком од стране орјунашких гласила пежоративно апострофирано као “смртоносни бакцили који се роје на аустријској лешини”,²² “црне свиње”,²³ “кужни олош”²⁴ и сл. Међу многобројним сукобима са клерикалним политичким организацијама истиче се напад на скуп ЈМО у Вишеграду 1.9. 1922.. г, којом приликом се група од 12 орјунаша пробила у конференцијску салу и тамо из непосредне близине отворила ватру на окупљене (међу којима се налазио и лидер муслимана Мехмед Спахо) ранивши теже десетак лица.²⁵

Поред политичких организација класног, религиозног и регионалног карактера, на мети орјунаша нашле су се и политичке организације националних мањина у Краљевини СХС, у првом реду Немачка и Мађарска народна странка и албански Џемијет, које су у орјунашким гласилима оптуживане за иредентизам и шпијунажу у корист матичних држава. На простору Војводине, где су се се Акциони одреди сукобљавали са мађарском националном мањином, њихово деловање сводило се на уклањање табли на мађарском језику²⁶ и демолирање и дизање у ваздух редакција “Делбачке” и “Хирлана” листова на мађарском језику који су пропагирани иредентистичку идеологију.²⁷ По броју учесника и последицама издвајају се напади Акционих чета на немачку мањину током маја 1923.. г. у Цељу, где је 400 орјунаша батинама и пуцњавом растурило скуп немачке мањине и дигло у ваздух зграду редакције њиховог локалног гласила *Цилнер Цајтунг*.²⁸ У низу сукоба

²⁰ Првислав Грисогоно, *Савремена национална питања*, Сплит 1923, 20.

²¹ В. Драгосављевић, н. д., 219-234.

²² Аноним, Куга у Југославији, *Победа* год. I бр. 3, 4.8.1921.

²³ Аноним, Црне свиње, *Видовдан*, год. II бр. 5, 13.1.1923.

²⁴ Аноним, Куга у Југославији, *Победа* год. I бр. 3, 4.8.1921.

²⁵ Salkan Užičanin, *Nacija i teror: Djelatnost nacionalističkih organizacija u Bosni i Hercegovini (1921-1929)*, Tuzla 2019, 243-244.

²⁶ Аноним, Бадњак у Српској Атини, *Видовдан* год. II бр. 5, 13.1.1923.

²⁷ Предраг Бајић, *Делатност ОРЈУНЕ у Суботици и приказ примерка суботичког орјунашког листа “Принцип” у Музеју Војводине, Кривови: Билтен за културу и уметност* год. XV- XVI бр.50-52 (2001/2002), стр. 63-64; Бранислав Глигорјевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963,329.

²⁸ Аноним, Живеле словеначке Орјуне, *Видовдан* год. II бр.13, 6.2.1923.

са политичким организацијама националних мањина по броју страдалих издваја се напад Акционих одреда на присталице Џемијета у Косовској Митровици 19. августа 1923. г. Револтирани убиствима орјунашких вођа Јована Миховића и Михајла Рељића приликом напада качачких чета на Косовску Митровицу и Битољ,²⁹ чланови Акционог одреда из Косовске Митровице напали су предизборни скуп Џемијета и ватреним и хладним оружјем ликвидирали 14 учесника митинга.³⁰

У оружаним акцијама против непријатеља националног и државног унитаризма чланство акционих одреда често је долазило у сукоб са припадницима служби безбедности који су доследно бранили јавни ред и политичка права и сигурност свих грађана Краљевине СХС. Нарочито је карактеристичан случај сукоба орјунаша и полиције у Љубљани. Љубљанска ОРЈУНА организовала је 28. јуна 1926. г. окупљање након којег је поворка од 800 орјунаша кренула ка центру Љубљане где се сусрела са полицијским кордонима који су бранили приступ згради италијанског конзулата са намером да спрече потенцијалне антииталијанске демонстрације. Група од око 150 орјунаша била је револтирана присуством полиције и напала је кордон са намером да се силом пробије до италијанског конзулата. После десетоминутне туче у којој је полиција употребила гумене палице и сабље, неколико орјунаша је почело да пуца на полицију која је узвратила ватром. После пуцњаве током које је испалено 70 хитаца, орјунаши су се разбежали. У тучи и пуцњави тешко су рањена три, а лакше шест полицајаца и три орјунаша.³¹ Због угрожавања јавне безбедности, влада је забранила рад љубљанског одбора ОРЈУНЕ 29. јуна 1926. г., али су словеначки орјунаши наставили рад не обазирајући се на забрану и подсмевајући се преко својих гласила ауторитету државних власти.³² Сличан сценарио поновио се и крајем маја 1928. г. у Београду. Револтирани ратификацијом Нептунских конвенција, београдски орјунаши организовали су антииталијанске демонстрације, које су ескалирале у шестодневне nerede током којих су се демонстранти обрачунавали са полицијом хладним и ватреним оружјем. Током сукоба демолиран је ужи центар града, рањено је преко 50 полицајаца и ухапшено је 15 орјунаша. После сваког сукоба са службама безбедности, орјунашка гласила су оптуживала режим и службе безбедности за вођење антидржавне политике и претили државним ударом и грађанским ратом.³³

²⁹ Нико Бартуловић, *Од револуционарне омладине до ОРЈУНЕ: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925, стр.103, 119.

³⁰ Богумил Храбак, *Џемијет: Организација Муслимана Македоније, Косова, Метохије и Санџака*, Београд 2003, стр. 191-193

³¹ Архив Југославије (АЈ), 63 83/1926, Извештај полицијске дирекције у Љубљани (2.7.1926).

³² Аноним, Растурани - растемо, *Победа* год. VI бр.46, тачан датум публикације нечитак (1926).

³³ Аноним, Народ устаје на оружје, *Видовдан*, год II бр13, 6.2.1923; Аноним, Крах краљевско-српске владе, *Будућност* год II бр.13, 31.3. 1923.

Поред изазивања унутрашњих неприлика, ОРЈУНА је својим потезима често умела да доведе у питање и спољнополитичке позиције југословенске државе. Преко својих заграничних организација ОРЈУНАВИТ у Италији и Фантовска звезда у Аустрији, вођство Орјуне је међу југословенском мањином у овим земљама створило моћну шпијунску и терористичку мрежу.³⁴ Према подацима италијанског министарства унутрашњих послова у периоду 1926-1930. г. ОРЈУНАВИТ је извела 99 аката тероризма и саботаже.³⁵ Као пример заграничних акција ОРЈУНАВИТ може се навести напад на погранично место Престранку. Група од пет наоружаних орјунаша прешла је 3. априла 1926. г. границу, упала на благајну железничке станице у Престранки и уз претњу оружјем отела од италијанских службеника 246000 лира. На повратку на југословенску територију ову групу је пресрела чета фашистичке милиције и у размени ватре која је уследила страдала су два орјунаша и два припадника фашистичке милиције. Опљачкани новац орјунаши су наменили за куповину оружја за борце ОРЈУНАВИТ који су оперисали на подручју Италије. Дејства ОРЈУНАВИТ и Фантовске звезде додатно су компромитовала ауторитет и углед Краљевине СХС у иностранству, значајно слабећи њен спољнополитички положај.

Свеукупно негативно деловање ОРЈУНЕ навело је југословенског монарха да након увођења режима диктатуре забрани рад ОРЈУНЕ иако је добар део идеологије шестојануарског режима почивао управо на теорији интегралног југословенства као аксиому нове државне политике. Велики број истакнутих орјунаша попут Грге Анђелиновића, Првислава Грисогона, Јураја Деметровића, Антона Вербича, Драга Марушића пришао је шестојануарском режиму и чинио је организациони и идеолошки костур режимске Југословенске националне странке. Присуство великог броја бивших орјунаша унутар шестојануарског апарата и владајуће Југословенске националне странке (ЈНС) огледало се како у присуству југоинтегралистичке реторике у званичним гласилима режима тако и у неометаном наставку орјунашке терористичке кампање против спољних и унутрашњих непријатеља националног и државног унитаризма.³⁶ Уз подршку некадашњих сабораца а сада главешина шестојануарског режима, бивши орјунаши се организују у нове политичке групе – Борачка организација Југославије у Словенији, Млада Југославија и Нови покрет у Хрватској, Југословенска читаоница у Далмацији, Југословенска акција и Југословенска национална омладина у Србији и Војводини које, уз прећутну

³⁴ Историјски архив Словеније SI AS 1931, 935-600-12 документ: *Елаборат о Орјуни*.

³⁵ Милица Кацин-Wohinz, Словенци и Хрвати под Фашистичком Италијом, *Југословенски историјски часопис* бр. 3, Београд 1987, стр. 91.

³⁶ В. Драгосављевић, н. д., 278, 285-287.

сагласност режима, настављају праксу насилних обрачуна са политичким неистомишљеницима.³⁷ У овим акцијама истичу се загребачки орјунаши окупљени у оквиру Новог покрета који су почетком 30-их година извели низ напада на истакнуте прваке распуштених ХСС и ХСП. Међу овим нападима истиче се атентат који су 19. фебруара 1931. г. Бранко Цвегер и Љубомир Белошевић извршили на Милана Шуфалаја, познатог албанолага (претходно осуђен на две год. робије због шпијунаже у корист Мађарске³⁸), који је био повезан са вођством распуштене ХСП и њој блиским илегалним паравојним формацијама.³⁹ Средином 1932. г. у Загребу тројица бивших орјунаша, Шабан Шахировић, Адем Сарајлија и Воја Карманетовић, напали су и претукли истакнутог члана ХСП Милана Будака јер је на суду заступао усташке терористе који су подметали бомбе у возове на југословенско–аустријској граници.

Поред несметаног деловања званично распуштене ОРЈУНЕ, унутар самог режимског апарата јављају се групе и појединци који захтевају бескомпромисну имплементацију теорије интегралног југословенства (како је изражена у Манифесту) и даљу трансформацију југословенске државе у правцу апсолутизације идеје државног и националног унитаризма. Тзв. Бристолска акција Светислава Хођере – група млађих посланика изабраних на фарсичним изборима 1931. г. одваја се од режимске Југословенске националне странке и тражи одлучан обрачун са остацима политичког утицаја старих политичких странака ослоњених на класне, регионалне и конфесионалне идентитете.⁴⁰ Димитрије Љотић, некада истакнути члан Радикалне странке, а од 1931. г. министар правде, подноси краљу нацрт измене устава у правцу стварања ауторитарне монархије ослоњене на економске организације – сталезе и задруге који би заменили политичке партије које су означене као главни противници теорије интегралног југословенства и националног и државног унитаризма.⁴¹

Убиство караља Александра у Марсеју 1934. и смена режима ЈНС након избора 1935. г. довели су до радикалне промене политичког курса у земљи. Кнез намесник Павле Карађорђевић одбацио је државно уређење засновано на Шестојануарском манифесту и Октроисаном уставу из 1931. г. и на власт довео Југословенску радикалну заједницу (ЈРЗ), нову

³⁷ Василије Драгосављевић, *Идеолошки утицаји европског фашизма на југоинтегралистичке покрете у међуратном периоду (1921-1941)*, докторска дисертација одбрањена на Филозофском факултету 2018, 247, 260-262.

³⁸ Хрватски државни архив, Режимске и реакционарне организације- група VII, документ бр.1093.

³⁹ АЈ, 38-108.

⁴⁰ Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988, 263.

⁴¹ Димитрије В. Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981, стр. 395, 397, 402.

политичку формацију састављену од распуштених странака НРС, СЛС и ЈМО, са Миланом Стојадиновићем на челу. Иако је ЈРЗ формално стајала на позицијама Октроисаног устава и националног и државног унитаризма, сам њен карактер – у реалности је представљала лабаву коалицију странака националног и клерикалног префикса – онемогућавао јој је спровођење унитаристичке политике и усмерио је у правцу делимичне либерализације политичког живота.⁴² У складу са тим, Стојадиновићева влада дозволила је дефакто али не и дејуре обнову рада свих старих политичких странака и усмерила своје напоре у правцу решавања нагомиланих социјалних и политичких проблема у југословенској држави.

Нови државни курс – делимична либерализација политичког живота и обнова парламентаризма – изазвали су одијум унутар редова присталица интегралног југословенства. Унутар ових групација одбацивање политике Шестојануарског манифеста и обнова рада политичких странака са класним регионалним и конфесионалним префиксом тумачени су као политичко самоубиство југословенске државе и прелудијум за њену дезинтеграцију. У складу са тим, долази до нагле радикализације политичког деловања југоинтегралистичких снага. Удаљеним са власти и одбаченим од стране кнеза-намесника, међу југоинтегралистима окупљеним у ЈНС избијају велика подвајања и сукоби. Део чланства прихвата нови политички курс и прелази у ЈРЗ, а други део се одлучује на пружање отпора новој владајућој гарнитури. Најрадикалнији елементи организују се унутар тзв. Специјалног клуба ЈНС са Драгишом Стојадиновићем и четничким војводом Василијем Трбићем на челу и отпочињу кампању насилне опструкције парламента путем акламације и физичких сукоба са представницима владе и парламентарног клуба ЈРЗ. Циљ ове групације био је да онемогући рад парламента и примора Намесништво да власт преда генералу Петру Живковићу.⁴³ Насилна кампања радикалованих елемената ЈНС достигла је врхунац 6. марта 1936. г. у атентату који је Дамјан Арнаутовић, члан Специјалног клуба, извршио на председника владе Милана Стојадиновића. Иако је југословенски премијер изашао из атентата неповређен, а сами организатори дела осуђени на вишегодишњу робију, овај неуспешни покушај државног удара јасно је маркирао процес радикализације политичких метода југоинтегралистичких снага.

Југоинтегралисти окупљени унутар тзв. Бристолске акције – сада реорганизоване у Југословенску националну странку (тзв. Борбаши, по гл. штампаном гласилу покрета) такође су реаговали на нови политички курс радикализацијом свог политичког деловања. Од почетка 1935. г. уочава се постепена милитаризација борбашких организација и њихових зборова

⁴² Б. Петрановић, н. д., 211, 265.

⁴³ Милан Стојадиновић, *Ни рат ни пакт*, Београд 2002, 377-378.

који су јасно асоцирали на преузимање легата орјунашких Акционих одреда. Уводе се заставе, униформе (плаве кошуље),⁴⁴ а само чланство се организује у оквиру десетина, педесетина и стотина.⁴⁵ На добро посећеним борбашким зборовима уочавају се одељења коњице, као и пуцњи из ватреног оружја⁴⁶ којима се прославља почетак сваког скупа. На више борбашких скупова у августу 1935. г. (Требиње, Котор, Јагодина и др.) долази до физичких обрачуна са политичким неистомишљеницима⁴⁷ који ускоро постају један од заштитних знакова политичких зборова ове странке.⁴⁸ На великом борбашком митингу у Београду 15. 9. 1935. дошло је до туче између борбашких редара и присталица Уједињене опозиције (УО) у коме је тешко повређено 12 особа.⁴⁹ Сличан сценарио поновио се и у Крагујевцу 13. 10. 1935,⁵⁰ а сукоби су се наставили инцидентом у Санском Мосту где су борбашки активисти напали скуп УО и приморали његове учеснике да спас потраже скачући у реку Саву. Поред сукоба са присталицама УО, борбашки су минирали (вербално и физички) и зборове владајуће ЈРЗ⁵¹ и улазили у директне сукобе са полицијским снагама које су у складу са овлашћењима надзирале све политичке скупове.⁵² Обучени у плаве кошуље и наоружани моткама (тзв. левчама) борбашки активисти су пред полазак у акцију певали песме попут: „Кажи нама ко ти вођо смета / Тај ти више неће гледат света / Изгинуће сви твоји борбашки / Ко се руком само на те маши.“⁵³ У борбашкој штампи сви политички неистомишљеници апострофисани су као корупционаши, сепаратисти и издајници којима је прећено вешалима која су јавно ношена на борбашким скуповима.⁵⁴ Истрага која је покренута поводом Арнаутовићевог агентата на Милана Стојадиновића довела је и до Милоша Драговића, оснивача и члана ГО Борбаша. Драговић је заједно са осталим

⁴⁴ Аноним, Борбашки и плаве кошуље, *Борба* год. III бр. 11, 24.7.1935

⁴⁵ Аноним, Обавештења, *Борба* год. III бр. 2, 20.1.1935

⁴⁶ Аноним, Са борбашких зборова, *Борба* год. III бр.2, 20.1.1935.

⁴⁷ Аноним, Са агитационог пута г. Светислава Хоћере, *Борба* год. III бр. 13, 29. 8. 1935.

⁴⁸ Драгољуб Јовановић, Политичке успомене III, Београд 1997, стр. 118.

⁴⁹ Аноним, Борбашки у Београду, *Борба* год. III бр. 14, 10. 10. 1935; Аноним, Шта пишу страни листови о збору борбаша, *Борба* год. III бр. 14, 10. 10. 1935.

⁵⁰ Аноним, Провокатори, *Борба* год. III бр. 15, 18. 10. 1935; Аноним, Крах Уједињене опозиције, *Борба* год. III бр. 15, 18. 10. 1935; Аноним, Велики збор Борбаша у Крагујевцу, *Борба* год. III бр. 15, 18. 10. 1935.

⁵¹ Аноним, Како се образују одбори Југословенске радикалне заједнице, *Борба* год. III бр. 17, 23. 11. 1935.

⁵² Аноним, Секретаријат Југословенске народне странке, *Напред Борбашки* год. I бр. 8, 12. 4. 1936.

⁵³ Аноним, Борбашки збор 15. 9. 1935, *Борба* год. III бр. 15, 18. 10. 1935.

⁵⁴ Аноним, Са борбашког карневала у Белој Цркви: Најбоље средство против корупције, *Напред Борбашки* год. I бр. 9, 26. 4. 1936.

члановима Специјалног клуба ЈНС ухапшен и ислеђиван. Током истраге и суђења искључен је из чланства Борбаша под формалним изговором да је покушао да изврши унутарпартијски пуч, свргне Хођеру и преведе целокупну борбашку организацију под окриље ЈНС.⁵⁵ Остаје отворено питање да ли је то био разлог за искључење или су челници Борбаша хтели да се пошто-пото оградe од неуспешног покушаја државног удара који су извели чланови Специјалног клуба ЈНС. Арнаутовићев атентат довео је до јавне стигматизације ЈНС и Борбаша који су у јавности означени као „авети диктатуре“ и превратнички елементи,⁵⁶ што је немало допринело њиховој политичкој маргинализацији⁵⁷ и промени политичке тактике обе странке које су своју даљу борбу са режимом ЈРЗ наставиле легалним политичким средствима, кроз сарадњу са другим опозиционим партијама.

Док у случају ЈНС и Борбаша након 1936. г. долази до постепене пацификације, појављује се нова југоинтегралистичка политичка организација која ће наставити праксу политички мотивисаног терора. Почетком 30-их година извршен број присталица интегралног југословенства безуспешно је покушавао да обнови рад ОРЈУНЕ. У том процесу настало је неколико политичких групација, попут Борачке организације Југославије (БОЈ), Југословенске акције (ЈА), Малог Збора Ратка Парезанина и сл. Након Марсејског атентата и слома режима монархидиктатуре, ове групе се под предводништвом Димитрија Љотића фузионишу у јединствену организацију под именом Југословенски народни покрет Збор (ЈНП Збор).⁵⁸ Под утицајем присуства великог броја чланова некадашње ОРЈУНЕ, нова организација усваја теорију интегралног југословенства као свој идејни фундамент који је у комбинацији са политичким идејама свог предводника (монархизам, клерикализам, антисемитизам) чинио идеолошку конструкцију новог покрета. Вођени као и њихови политички претходници апсолутизацијом идеје државног и националног унитаризма, чланови ЈНП Збор су убрзо по оснивању почели да долазе у сукоб како са режимом ЈРЗ тако и са свим политичким снагама чије су политичко деловање означили као одступање од теорије интегралног југословенства.

Већ током 1936. г. на зборашким скуповима долази до првих сукоба са активистима КПЈ који су кулминирали у великој тучи испред биоскопа Триглав 28. фебруара 1937. у којој је учествовало неколико стотина чланова оба покрета и чији биланс је био десет теже и неколико десетина лакше

⁵⁵ Аноним, Одлуке борбаша, *Борба* год. IV бр.4, 18. 7. 1936; Андра Поповић, Поводом искључења М. Драговића, *Борба* год. IV бр.4, 18. 7. 1936; Аноним, Једно признање пред судом, *Борба* год. IV бр. 5, 1. 8. 1936.

⁵⁶ Аноним, Шести март у Народној скупштини, *Самоуправа* бр.15, 7.3. 1936.

⁵⁷ АЈ, МИП..334 / 43 / 125.

⁵⁸ Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001, 34-54.

повређених учесника инцидента и демолирана зграда биоскопа Триглав.⁵⁹ Поред конфронтације са активистима КПЈ, зборашки су често долазили у сукобе и са члановима Хрватске странке права, тзв. франковцима међу којима се истичу онај у Шибенику 1938. и велики сукоб на Загребачком универзитету 1939. г. У фебруару 1938. г. група збораша предвођена Љотићем допутовала је у Шибеник са намером да одржи политички скуп. Локални франковци и активисти ХСС и КПЈ окупали су се са намером да их у томе спрече, што је резултирало вишесатном тучом у којој је погинуо један од присталица ХСС.⁶⁰ Коментаришући овај случај, главни пропагандиста режимске ЈРЗ је у свом дневнику записао: „У Шибенику је због Љотићевог предавања пала крв. Љотић подваја људе и он је данас једини човек због кога су људи готови на крв а због кога и његови пријатељи не презају од проливања крви.... Он ће бити велика опасност, ако Стојадиновић учини само неку већу погрешку.“⁶¹ У другом поменутом случају 24. марта 1939. г. скупина студената збораша је, револтирана демонстрацијама на којима су франковци клицали Хитлеру и Мусолинију и позивали на повратак Анте Павелића у Загреб, напала демонстранте и након 30-минутне туче избацила их из факултетске зграде.⁶²

Као и њихови претходници из Орјуне, зборашки активисти нису презали од директне конфронтације са припадницима служби безбедности КЈ. У току тзв. Конкордатске кризе 1937. г. зборашки активисти улазе и у сукобе са снагама безбедности међу којима се истиче онај на протестном скупу у Младеновцу где је маса збораша напала кућу народног посланика ЈРЗ испред које се налазио вод жандармерије. У тучи и пуцњави које су уследиле рањено је 17 демонстраната, а убијен је и један од најугледнијих збораша у том крају Милован Кузмановић.⁶³ Поред напада на снаге безбедности, зборашки активисти су више пута хапшени под оптужбама за организацију атентата на водеће личности КЈ. Тако су 14. јуна 1938. г. у Љубљани ухапшени Артур Штурм и још десетак збораша под оптужбом да су спремали атентат на председника владе Милана Стојадиновића и министра унутрашњих послова Антона Корошеца.⁶⁴ У јануару 1941. г. полиција је пресрела писмо збораша др Нике Маринковића, новинара из Загреба, упућено председнику Димитрију Љотићу. У том писму Маринковић је предлагао

⁵⁹ Архив Београда, Фонд Љотићеве организације Збор, кутија бр.7, документ: Истина о збору код Триглава.

⁶⁰ Хрвоје Магазиновић, *Кроз једно мучно стољеће*, Ваљево 2009, 81.

⁶¹ Милан Јовановић Стоимировић, *Дневник 1936-1941*, Нови Сад 2000, стр. 170

⁶² Архив Војске Србије, Пописник бр.17, кутија бр.21, фасцикла бр.1, документ бр. 29

⁶³ АЈ, 102 - 7, *Билтен* бр.8 (3.9.1937)

⁶⁴ АЈ, 37 - 21, Аноним, Хапшење наших истакнутих другова у Словеначкој, *Билтен* бр. 1.

Љотићу да се најодлучније обрачуна са кнезом Павлом Карађорђевићем по узору на начин са којим се Гвоздена гарда обрачунала са румунским краљем Каролом. Маринковић је закључио своје писмо речима: “С њиме ни најмање обзира! Иначе, оде наша глава, јер ће нас предахитрити ...”⁶⁵ Маринковић је ухапшен и предат Суду за заштиту државе, али процес није окончан услед избијања рата.

Битно је напоменути да ЈНП Збор до краја 1939. г. није располагао партијском милицијом, нити било каквом организованом групом која би могла спроводити терор над политичким неистомишљеницима, тако да су сукоби између активиста ЈНП Збор и КПЈ имали карактер спорадичних инцидената чији су иницијатори у највећем броју случајева били активисти КПЈ. Крајем 1939. и почетком 1940. г. присталице ЈНП Збор на љубљанском, загребачком и београдском универзитету формирале су удружење Бели орлови. Главна мотивација за оснивање овог удружења била је борба против активиста КПЈ који су контролисали велики број студентских удружења и организација,⁶⁶ захваљујући чему је Београдски универзитет постао “аутономна совјетска република” и “држава у држави”, тј. једна од главних тачака ослонаца за “деструктивни и антидржавни рад КПЈ.”⁶⁷ Оснивање Белих орлова покренуло је спиралу физичких сукоба између активиста КПЈ и ЈНП Збор на простору БУ који су досегли кулминацију у октобру 1940. г. Прво су 22. октобра Бели орлови прекинули скуп КПЈ на Медицинском факултету да би за одмазду активисти КПЈ отпочели погром истакнутих збораша сачекујући их и пребијајући их испред Правног, Филозофског и Шумарског факултета. Након што су активисти КПЈ 22. октобра претукли десетак збораша у слепоподневним сатима, 23. октобра група од 250 Белих орлова упала је на Технички факултет. У вишесатном сукобу који је уследио са обе стране коришћено је хладно и ватрено оружје и теже је повређено десетак лица. Након обрачуна на Техничком факултету Бели орлови су наставили сукоб са присталицама КПЈ које су се окупиле око зграде факултета, а у току ноћи 24. октобра упали су у студентски дом Краљ Александар и тамо се обрачунали са студентима – члановима СКОЈ-а.⁶⁸ Након овог инцидента уследила је оштра реакција власти које су 24. октобра забраниле рад ЈНП Збор и до 27. новембра ухапсиле 160 чланова Белих орлова и високих функционера покрета.⁶⁹ Пред Судом за заштиту

⁶⁵ АЈ, 63 - 139/1940, Писмо Н. Маринковића.

⁶⁶ Аноним, *Комунизам на Београдском универзитету 1929-1940*, Београд 2001, стр. 9-17, 53

⁶⁷ Исто, 24, 40,45-46,50.

⁶⁸ Бранислав Глигоријевић, Напад Љотићеваца на студенте техничког факултета у Београду у октобру 1940. и растурање Љотићевог Збора, *Историјски гласник*, бр.2, Београд 1963, 62-65.

⁶⁹ Бранислав Глигоријевић, Напад Љотићеваца на студенте техничког факултета у Београду у октобру 1940. и растурање Љотићевог Збора, *Историјски гласник*, бр.2, Београд 1963, стр. 69.

државе покренут је процес против похашшених збораша за велеиздају, сепаратизам и спремање државног удара.⁷⁰

Свеукупно гледано, терор југоинтегралистичких снага немало је допринео дестабилизацији и дезинтеграцији прве југословенске државе. Нападима на скупове, чланство и имовину различитих политичких странака југоинтегралисти су заправо самовољно оспоравали право политичког збора и договора које је уставом било загарантовано свим југословенским грађанима. Ово је само по себи рушило основе демократско-парламентарног система и доводило до распламсавања међунационалних и међуконфесионалних сукоба. Такође, оружани сукоби са снагама безбедности представљали су покушај самовољне узурпације државног монопола на спровођење силе која је доводила до уличне анархије – тј. слома јавног система безбедности и стварања паралелних структура репресије. Дводеценијско настојање југоинтегралиста да путем пласирања митолошких конструкција, терора и демагошке реторике суспрегну три постојећа национализма унутар измаштане југословенске нације заострили су међунационалну нетрпељивост, ојачали сепаратистичке снаге и припремили тло за грађански рат који је избио на југословенском простору 1941–1945. г. Насилна опструкција рада политичких странака и изборних процеса, антипарламентарна и антидемократска реторика рушили су углед најважнијих политичких институција. Негирање постојања социјалног питања, његово пребацивање у национални кључ и систематска демонизација и прогон КПЈ само су јачали социјалне тензије унутар југословенског друштва. Експанзионистичке амбиције југоинтегралиста и њихово отворено заговарање припајања територија околних држава, изазвале су суревњивост и умногоме олакшале настојање ревизионистичких сила да воде активну антијугословенску политику. Оштра критика Версајског поретка (а у случају ОРЈУНЕ и његово директно подривање путем оружаних акција) опструирала је систем општеевропске безбедности и умногоме поткопавала спољнополитичке позиције југословенске државе.

Списак извора и литературе

Архивски извори:

Архив Београда:

- фонд Љотићеве организације Збор.

Архив Војске Србије:

Пописник бр. 17.

Архив Југославије:

- фондови: 37, 38, 63, 102, 334.

⁷⁰ Младен Стефановић, *Збор Димитрија Љотића 1934-1945*, стр.87

Историјски архив Словеније

- SI AS 1931

Хрватски државни архив:

- група VII.

Штампа:

Борба (Београд)

Будућност (Осијек)

Видовдан (Нови Сад)

Напред Борбаши (Бачка Паланка)

Орјуна (Љубљана)

Победа (Сплит)

Предстража (Вршац)

Самоуправа (Београд)

Литература:

Аноним, *Комунизам на Београдском универзитету 1929-1940*, Београд 2001.

Нико Бартуловић, *Од револуционарне омладине до ОРЈУНЕ: Историјат југословенског омладинског покрета*, Сплит 1925.

Ivan Bošković, *ОРЈУНА: Идеологија и књижевност*, Zagreb 2006.

Првислав Грисогоно, *Савремена национална питања*, Сплит 1923.

Василије Драгосављевић, *Идеолошки утицаји европског фашизма ја југоинтегралистичке покрете у међуратном периоду (1921-1941)*, докторска дисертација одбрањена на Филозофском факултету 2018.

Василије Драгосављевић, *Идеје фашизма у Краљевини СХС: Организација југословенских националиста (1921-1929)*, Београд 2020.

Добросав Јевђевић, *Изабрани чланци*, Нови Сад 1925.

Dušan Kermanarev, *Prvi junij v Trbovljah: Stenografski zapisnik kaznenske rasprave v Celju*, Ljubljana 1979.

Хрвоје Магазиновић, *Кроз једно мучно стољеће*, Ваљево 2009.

Димитрије В. Љотић, *Одабрана дела I*, Минхен 1981.

Ратко Парезанин, *Други светски рат и Димитрије В. Љотић*, Београд 2001.

Бранко Петрановић, *Историја Југославије I: Краљевина Југославија 1914-1941*, Београд 1988.

Младен Стефановић, *Збор Димитрија Љотића 1934-1945*, Београд 1984.

Милан Јовановић Стоимировић, *Дневник 1936-1941*, Нови Сад 2000.

Милан Стојадиновић, *Ни рат ни пакт*, Београд 2002.

Salkan Užičanin, *Nacija i teror: Djelatnost nacionalističkih organizacija u Bosni i Hercegovini (1921-1929)*, Tuzla 2019.

Богумил Храбак, *Цемјет: Организација Муслимана Македоније, Косова, Метохије и Санџака*, Београд 2003

Чланци:

Предраг Бајић, Делатност ОРЈУНЕ у Суботици и приказ примерка суботичког орјунашког листа “Принцип“ у Музеју Војводине, *Крбови: Билтен за културу и уметност* год. XV- XVI бр.50-52 (2001/2002)

Ivan Bošković, Splitski orjunaški list Pobeda i Stjepan Radić, *Časopis za suvremenu povjest*, br. 1, Zagreb 2007, 117-132.

Бранислав Глигоријевић, Организација југословенских националиста (Орјуна), *Историја XX века: зборник радова*, 5/1963, 316-396.

Бранислав Глигоријевић, Напад Љотићеваца на студенте техничког факултета у Београду у октобру 1940. и растурање Љотићевог Збора, *Историјски гласник*, бр.2, Београд 1963, 52-81.

Младен Ђорђевић, Организација југословенских националиста (ОРЈУНА), *НСПМ* Vol. XII бр 1-4, Београд 2006, 187-219.

Милица Качин-Wohinz, Словенци и Хрвати под Фашистичком Италијом, *Југословенски историјски часопис* бр. 3, Београд 1987, 85-98.

Резиме:

Василије Драгосављевић

**ТЕРОР ЈУГОИНТЕГРАЛИСТИЧКИХ СНАГА КАО ФАКТОР
ДЕСТАБИЛИЗАЦИЈЕ И ДЕКОМПОЗИЦИЈЕ ПРВЕ
ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ДРЖАВЕ**

У раду је кроз проучавање идеолошких фундамената и политичке праксе Организације југословенских националиста (ОРЈУНА), Југословенске националне странке (ЈНС), Југословенске народне странке (тзв. Борбаши) и Југословенски народни покрет Збор (ЈНП Збор) дат увид у улогу теорије интегралног југословенства и њоме инспирисаног политички мотивисаног терора на процес унутрашње дестабилизације и дезинтеграције прве југословенске државе. Посебна пажња посвећена је деловању ОРЈУНЕ као зачетнику праксе политичког терора у југословенској држави. Физички сукоби активиста југоинтегралистичких организација са политичким неистомишљеницима и припадницима снага безбедности представљали су атак на уставни поредак југословенске државе, угрожавали су углед и рад њених институција (како у земљи тако и у иностранству) и представљали су јединствен покушај узурпације државног монопола на спровођење силе и стварања паралелних структура репресије.